

Fahreddin Râzî Ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Gayb İle İlgili

Âyetlere Yaklaşımı ve Mukayesesi

The Approach and Comparison of Fahreddin Râzî Kebîr and Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır to The Verses About The Unseen

Emine Özgen

Yüksek Lisans, Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/ Ankara Yıldırım Beyazıt University, Social Sciences Institute, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Ankara, Turkey

18ozgenemine@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3866-4545

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Ekim / November 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Kasım / November 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: 31 Aralık / December

Atıf / Citation: Özgen, Emine. "Fahreddin Râzî Ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Gayb İle İlgili Âyetlere Yaklaşımı ve Mukayesesi". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, 1 (Aralık 2021), 168-190.

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://darulhadis.karatekin.edu.tr/dergi-15851-sayfasi.karatekin> | mailto: darulhadis.isl.ar.dergisi@gmail.com

Copyright © Published by Çankırı Karatekin Üniversitesi
Cankiri Karatekin University, Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Şehâdet âleminde yaşayan insan, yaratıldığı günden beri görünmeyene ve bilinmeyene karşı hep merak içinde olmuştur. Bu merakı sayesinde insan gayb ile ilgilenmeye ve onu anlamaya yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda bu makalede Fahreddin Râzî'nin "Mefâtihu'l-Gayb" adlı eseri ile Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsirlerinde gayb âyetlerine yaklaşımları ve âyetleri ele alış biçimleri mukayese edilmektedir. Yapılan çalışma sonucunda her iki tefsirde de gayb kavramına ve gayb âyetleri ile ilgili açıklamalara yeterince yer verildiği, meselenin genel hatlarıyla irdelendiği görülmüştür. İki müfessirin de bir taraftan konuyla ilgili ilmî mirası dikkate aldığı, diğer taraftan gayb konusundaki âyetleri değerlendirmelerini ortaya koydukları görülmektedir. Her iki müfessirin de gayb hususunda genel anlamda benzer duruş sergilediği tespit edilmiştir. Bununla beraber Râzî'nin rivâyetleri değerlendirmede ve özellikle gayba dayanak teşkil eden kaynaklar noktasında daha ayrıntılı ve kapsamlı bir bakış açısı ortaya koyduğu neticesine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fahreddin Râzî, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Tefsir, Âyet, Gayb.

Abstract

Research on the Quran is of great importance for the Quran to be more comprehensible and for the use of Quranic concepts in their proper place. It has been detected that one of these terms is also "unseen". Because the humans living in the realm of martyrdom have always been curious about the invisible and unknown since the day they were created. Thanks to this curiosity, people focused on dealing with the unseen and understanding it.

In this article, the approaches and treatments on the unseen and verses about the unseen in Fahreddin Râzî's work titled "Tefsîru'l-Kebîr or Mefâtihu'l-Gayb" and Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır's interpretation of "Hak Dini Qur'an Dili" have been compared. As a result of the study, it is seen that the explanations about the verses of the unseen is included enough in both works, and the issue is discussed in general terms.

It is seen that both commentators take into account the scientific heritage related to the subject, on the other hand they explain the verses about the subject by revealing his intellectual evaluations.

Although they display a similar stance regarding the unseen in general, it is concluded that Razi put forward a more detail and comprehensive point of view in evaluating the narrations and especially in terms of the sources that form the basis of the unseen.

Key Words: Fahreddin Râzî, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Commentary, the unseen, Comparison.

Giriş

“G-y-b” kökünden türeyen “gizli, saklı, (gözle) görünmeyen, gizlilik, görünmezlik ve hazır bulunmayan şey” manalarını barındıran gayb kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunların içerdiği temel unsurları birleştiren ve genellikle tercih edilen tanım şöyledir: Duyularla algılanamayan ve zorunlu rasyonel bilgilerle bilinemeyip doğru haber vasıtasıyla keşfedilen alana gayb denir. Kur’an-ı Kerim’de gayb kelimesi türevleri ile beraber altmış yerde geçmektedir. Sadece bir yerde ‘gıybet etmek’ manasında fiil olarak ‘lâ yeğteb’ şeklinde, diğer yerlerde isim ve sıfat olarak geçmektedir. 48 yerde ‘el-gayb’; 1 yerde ‘gaybihi’; 4 yerde ‘el-guyûb’; 1 yerde ‘gâibet’; 3 yerde ‘gâibîn’ ve 2 yerde ‘gayâbe’ şeklinde geçmekte olup kullanıldığı yere göre farklı anlamlar içermektedir.

Bu çalışma tezimizden üretilmiştir. Müfessirlerin gayb problemine bakış açısı genel olarak tezimizde ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Fahreddin Râzî ile Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın gayb âyetlerine yaklaşımlarını detaylandırma ve mukayese etme düşüncesinden doğmaktadır. İki müfessirin rivayet ve dirayet metodunu kullanmış olmaları, aklî çıkarımlarda bulunarak naklî bilgileri aklî bilgilerle desteklenmeye çalışmaları dayanak oluşturmaktadır.

1. Gayb Kelimesinin Lûgat ve İstılah Manası

Gayb kelimesi Fahreddin Râzî tarafından, “Duyu organları tarafından idrak edilmekten uzak olan demektir.”

Söz konusu kavram Elmalılı Hamdi Yazır tarafından da, "İlk bakışta anlaşılmayan, göz önünde bulunmayan, başlangıçta hazır olmayan demektir." Müfessir, bu tür gaybın delilden geçtikten sonra idrak olunabileceğini belirtmekte ve bir misalle açıklamaktadır. "Evinizde otururken kapı çalınır, bir ses duyarsınız. Bu ses sizin için mevcut, duyulmuş ve idrak olunmuştur. Bundan kapıyı çalan birinin olduğuna delalet edersiniz. Ama onu bakıp görünceye kadar sizin için hala gâibtir ve kişiyi görünce gâiblik ortadan kalkmış olur."

Bu bağlamda her gayb/gâib olan daha sonra görünür/şehâdet mertebesine geçer mi gibi bir soru akla gelebilir ki bu noktada iki müfessir gaybın çeşitlerine değinerek bu ayrımı açıklarlar.

Râzî ve Elmalılı'ya göre iki türlü gayb vardır:

1. "Hiçbir delili bulunmayan gaybtir ki bunu sadece "Allâmü'l-Guyub olan Allah bilir.

2. Delili bulunan gaybtir ki, "Onlar gayba iman ederler." âyeti ile gaybten kastedilen de budur. Âyette muttakilerin nitelikleri sıralanırken onların ilk olarak gayba iman ettikleri belirtilir. Burada Râzî, âyetle ilgili olarak iki görüşe yer verir. Birinci görüş, Ebû Müslim el-İsfehânî'nin görüşüdür. Ona göre gayb sözü, müminlerin sıfatıdır ve âyetin manası: "Müminler, Allah'a huzurunda iken iman ettikleri gibi gıyâben de iman ederler; müminlerle karşılaştıkları zaman "iman ettik" deyip, liderleri ile baş başa kaldıklarında ise, "Biz sizinle beraberiz. O müminlerle alay ediyoruz." diyen münafıklar gibi değildirler. İkinci görüş ise müfessirlerin çoğunluğunun görüşü olup bu âyetle gayba iman açıklanarak bunun Allah'a ve sıfatlarına, nübüvete, Kur'an'a, meleklerle, vahye ve ahirete kesin bir şekilde inanmayı kapsadığına vurgu yapılmıştır."

2. Fahreddin Râzî ve Elmalılı'ya Göre Tefsiri

Bu başlık çerçevesinde, her iki müfessir tarafından âyetlerin nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Gayb âyetlerini sıralarken terkip olarak Kur'an-ı Kerim'de en çok kullanılan ifadelere yer verilerek, manaların sıralaması yapılarak iki müfessirin görüşleri belirtilecektir. Daha sonrasında

gayb ile ilgili âyetler de sure sıralamasına uygun olarak yer verilecek ve iki müfessirin yorumlarına değinilecektir.

2.1. Terkib Olarak Gayb

Kur'an-ı Kerim'de gayb kelimesinin terkip olarak en çok kullanıldığı ifadeleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Âlimu'l-Gayb-i ve'-ş-şehâdeti" : Şehâdet âleminin mukabili olarak Kur'an-ı Kerim'de on yerde geçmekte olup mana itibariyle her iki müfessir benzer yorumlar getirmişlerdir. Genel mana olarak;

a) En'âm sûresi 73. âyet: Râzî, "âyetin Allah'ın mükemmel ilmine delâlet ettiğini ifade eder. Bu sıfattan Allah'ın sözünün hak, hükmünün doğru, kaza ve kaderinin de gerçek olduğunu ortaya koyar."

Elmalılı da, "sûr'a üflendiği gün, o gün aşikâr olanın yok olacağı ve gizli olanın ortaya çıkacağı ; en sonunda insan, gizli ve aşikâr olarak yaptığı işlerin özüne vakıf olan Allah'ın huzurunda toplanacağı" şeklinde ifade etmektedir. Elmalılı Cuma' sûresinin 8. âyetinin tefsirine de benzer yorumlar getirerek, "Sizi yaratan ve O'nun mülkünde yaşayan ve sonrasında O'nun mülkünden, emir ve hükümlerinden kaçmak isteyerek gizli ve aşikâr yaptığınız isyanlardan kendisine hiçbir şeyin gizli kalmasına imkân bulunmayan Mevlâ'nızın huzurunda toplanacaksınız. İnsan nefsinin derinliklerinde gizlediği nice sırlar vardır ki onları yalnızca "ona şah damarından daha yakın olan" gayb ve şehâdeti bilen Allah bilir. Ayrıca "Âlimu'l-Gayb-i ve'-ş-şehâdeti" ismi ile insan özünün şehâdet âleminden gayb âlemine dönüşünü ifade eden bu dönüş, bilinmeyen âlemden bilinen âleme gelen insanın ölüm ile yine bilinmeyen âleme döndüğünde bütün hakikati, dünyadaki ömründe başından geçen iyi-kötü bütün fiil ve işleri gayb ve şehâdeti bilen Allah'ın ilminde kaybolmaksızın hazırdır ve ona göre ceza veya mükâfat görecektir.

Râzî de bu âyette, "Tevrat ve İncil'den halka söylediğiniz şeylerle, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sıfatlarla ilgili olan şeyleri halka söylemeyip gizlediğiniz ve onun peygamberliğini yalanlama hususunda içinizde sakladığınız şeyleri bilene döndürüleceğinize işaret eder. Ayrıca Allah'ın âyetlerini gizleme ve tahrif neticesinde kaçtığınız ölüm, mutlaka size ulaşacak ve gizli ve aşikârı bilen Allah'ın huzurunda toplanacaksınız."

b) Ra'd sûresi 13. âyet: Elmalılı'ya göre, "Allah Teâlâ mevcut olanı ve gayb olanı bilir. Hazır olanı bildiği gibi duyularla algılanamayan şeyleri de bilir. Hiçbir şey O'nun ilminin çerçevesi dışında değildir. Her şeyin varlık mertebesinde meydana gelişi ve oluşunu bilir." Razi'ye göre, "Başkaları görünen şeyleri bilseler bile gaybı bilemezler. Hâlbuki Allah Teâlâ görünür-görünmez her şeyin bilgisine sahiptir." Benzer bir ifade ile Râzî, Secde sûresinin 6. âyetinde geçen "Âlimü'l-Gayb-i ve's-şehâdeti" terkihiyle Allah Teâlâ, "görüneni: maddeler âleminde olanı", "görünmeyeni: ruhlar âleminde olanı" bilendir. Yahut da Allah Teâlâ, henüz olmamış şeylere bir işaret olsun diye, "görünmeyeni de bilen", olup bitmiş şeylere bir işaret olsun diye de, "görüneni de bilen" tabirleri ile yorumlamaktadır.

c) Tevbe sûresinin 105. âyetinde Râzî, "İbn Abbas'ın (r.a),"Gaybın, insanların gizledikleri, şehâdetin de, açıkça yapıp gizlemedikleri şeyler" olduğu rivâyetine yer vererek, "Gayb, insanların kalplerinde meydana gelen ve amelleri yapmaya niyetleri; şehâdet ise azaları ile yapıp ortaya koydukları ameller" manasında yorumlamaktadır.

d) Haşr sûresinin 22. âyetinde geçen gayb ve şehâdet kelimelerini Râzî, "gizli ve açık olan" ya da "dünya ve ahiret" anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Râzî Allah Teâlâ'nın, gaybı şehâdetten önce zikretmesinde bir sır olduğunu, önceden bilinmeyenin daha sonra Allah'ın izni ile bilinebileceği sonucunu ayetten çıkarmaktadır.

Elmalılı bu âyetin tefsirinde gaybı iki ayrı anlamda kullanıldığını belirtmektedir. "Mutlak gayb ve izafi gayb. Mutlak gayb: Hiçbir mahlûkatın bilgisinin ulaşamadığı gaybtır. İzafi gayb: Bazı yaratılanlar için bilinmesi mümkün olan gaybtır. Allah için ister vacip ister mümkün olsun, ister mümkün olmasın isterse varlığı imkânsız olsun hepsi aynıdır. Şehâdet ise, yaratılanların göz ve sezgi ile müşâhede edebileceği âlemdir ki gaybı bilen Allah, şehâdeti de bilir."

2. "Gaybe's-semâvât-i ve'l-ard" şeklinde Kur'an-ı Kerim'de altı yerde geçmektedir.

a) Bakara sûresi 33. âyet: "(Allah): Göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ben bilirim." buyruğu ile Râzî, "Allah'ın öğretmesi dışında meleklerin dahi gaybı bilmeye imkânlarının olmadığına bu âyet ile delil getirmekte hatta yıldızlar

ilmi, kehânet, falcılık ve müneccimlik ile gayba ulaşmanın mümkün olamayacağını ifade etmiştir.”

Elmalılı'ya göre bu âyette, “Allah Teâlâ Hz. Âdem'i halife olarak yaratmış, durumu meleklerle tebliğ etmiş ve sonrasında Hz. Âdem'e isimleri öğretmekle onu terbiye edip, melekleri imtihan ederek onlara güçsüzlüklerini açıklamış ve ilk insanın ehliyetini ispat ettirmek sûretiyle “Ben göklerin ve yerin gaybını kesinlikle bilirim demedim mi?” buyurarak hikmet ve kudretini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Allah Teâlâ ilahi saltanatını sebeplere ve hikmetlere bağlayarak bir şeyi murad ettiğinde sebeplerini yaratır ve iradesi ile ihsan eder.”

b) Hûd sûresi 123. âyette Allah Teâlâ, “Göklerin ve yerin gaybı yalnız Allah'a aittir.” buyurmuştur. Râzî bu âyetin yorumunda insanın bilmeye muhtaç olduğu şeyleri şöyle açıklamaktadır: “Mazi, insanın daha önce mevcut olan varlığı bilip tanınmasıdır ki daha önce mevcut olan ve insanı yokluktan varlığa çıkararak Allah Teâlâ'dır. İnsan tarafından Allah'ın zâtının hakikati kesinlikle bilinemez. Ancak insan tarafından bilinebilecek olan O'nun sıfatlarıdır. Bu sıfatlar celâl ve ikrâm sıfatlarıdır ki bu sıfatlara delâlet eden subûtî sıfatların en önemlileri de, ilim ve kudret sıfatlarıdır. Böylece Allah Teâlâ bu âyette kendisini bu iki sıfatla tavsif etmiştir. İlim sıfatı ile Allah Teâlâ külliyyâtın-cüz'iyâtın, var olanların-yok olanların, hazır olanların-gâiblerin hepsini bilir.”

Diğer ikisine kısaca değinirsek; “Hal, insanın dünyada yaşadığı zaman diliminde kendisi için önemli olan şeyi bilip tanınmasıdır. Gelecek, insanın bu maddî dünya hayatının sona ermesinden sonra halinin nasıl olacağını ve amellerinin sa'îd veya şakî olmasında bir tesirinin bulunup bulunmadığını bilmesidir. Bu husus ahirette Allah'ın huzurunda neticelendirilecektir.”

Elmalılı'ya göre, “göklerdeki ve yerdeki bütün gizlilikleri, sırları sadece Allah bilir. Gayb olan gizli sırları yaratmak, bilmek, zamanı gelince ortaya çıkarmak gibi hususlar Allah'a mahsustur. Râzî'nin yorumuna benzer şekilde Elmalılı, Allah Teâlâ'nın varlıkların tümünü-parçasını, var olanları-yok olanları, hazırları-gâibleri, olmuşu-olacağı bilen olduğunu ve O'nun için gizli olan hiçbir şeyin olmadığını belirtmektedir.”

c) Fâtır sûresi 38. âyette Râzî, “göklerin gaybının Allah’a gizli olmadığını, O’nun göğüslerde olanı bildiğini belirtmektedir. Yani Allah kâfirin kalbinde küfür olduğunu hatta sonsuza kadar yaşayacak olsa bile Allah’a itaat etmeyeceğini ve O’na ibadet etmeyeceğini de bilir.”

d) Hucurât sûresi 18. âyeti Elmalılı şöyle yorumlar: “Allah Teâlâ kalplerinizi, kalplerinizde iman ve doğruluk olup olmadığını, niyetinizden geçirdiklerinizi, nelerle karşılaşacağınızı ve göklerde neler olacağını bilir.” Râzî de benzer yorum getirerek, “iman edenlerin kalplerindeki gizli niyetlerinin, gizli hallerinin ve sırlarının Allah için gizli olmadığını ifade etmektedir.”

3. Herhangi bir kayıt olmaksızın, Allah’ın ilim sıfatı ile nitelendirilmesi sırasında “âlimul-gayb” ve “âllâmu’l-guyub” şeklinde Kur’an-ı Kerim’de beş yerde geçmektedir.

a) Mâide sûresi 109. âyeti Elmalılı şöyle yorumlar: “Allah Teâlâ kıyamet gününde peygamberlerine ümmetlerinin cevap verme şekillerini sorduğunda, peygamberler de ümmetlerimizin gizlediklerini, arkamızdan yaptıklarını ve açıkça bize gösterdiklerini ancak sen bilirsin diyerek ümmetlerinin hallerini tamamen Allah Teâlâ’nın ilmine havale etmişlerdir.”

b) Mâide sûresi 116. âyette Allah’a nisbetle yer verilen, “Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, ‘Allah’ın dışında beni ve annemi birer ilah kabul edin’ diye sen mi dedin?” şeklindeki soru, Hz. İsa’nın ilahlık makamına karşı acizlik ve kulluk mevkiinde olduğunu göstermektedir. Hz. İsa: “Ben bunu demedim, söylemedim.” diyerek cevap vermemiştir. Çünkü böyle bir söz, kendisini tezkiye etme ve temize çıkarma yerine geçmiş olur, bu manaya gelirdi. Hâlbuki Hz. İsa: “Hakkım olmayan şeyi iddia etmek bana yakışmaz.” diyerek böyle bir iddiada bulunamayacağını, Allah’ın her şeyi kuşatan ilmini şahit getirmiştir. Kendisinin açıklayıp ilan ettiği, nefsinde gizlediği, gönlünden geçirdiği şeyleri Allah’ın bildiğini ifade eder. O halde, O’ndan herhangi bir şey saklı tutulamaz. Allah Teâlâ kalplerde ve gönüllerde olan her şeyi bilir.

c) Sebe’ sûresi 48. âyeti Râzî, “De ki: “Şüphesiz Rabbim, hakkı (ortaya) koyan, gaybı (görünmeyen ve bilinmeyenleri) en iyi bilendir.” birkaç açıdan izah eder: “Birincisi, önceki âyetle ilişkili olarak müşriklerin içlerinden birine Kur’an’ın Hz. Peygamber’e (s.a.v) gönderilmiş olmasını uzak bir ihtimal

sayınca onlara cevap olarak, “De ki: “Benim Rabbim, şüphesiz Hakkı yerine (yani kalplere) koyar.” buyurmuştur. Bu Allah’ın istediğini yapmasına ve dilediği kimselere dilediğini verdiğine bir işarettir. İkincisi, “Allah gaybları en iyi bilendir.” ifadesinden maksat: Herhangi bir işi, onu başkasından ayıran bir özellikten dolayı olmaksızın istediği gibi, rastgele yapan kimseye âlim denilmez, o kişi o işi tesadüfen yapmış olur. Meselâ, atılan bir okun diğer yerlerde aynı derece hizasında olmasına rağmen, başka yere değil de, belli bir yere isabet etmesi gibidir. Bu sebeple Allah Teâlâ, “Allah hakkı dilediği gibi koyar. O ne yaptığını ve yaptığı şeylerin neticesini bilendir.” Allah neticesinden habersiz, acele hareket edenin yaptığı gibi değil, istediğini istediği şekilde yapandır. Çünkü O ‘allâmu’l-guyûb’tur.”

4. “Min enba-i gayb” “(Ey peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir.” şeklinde üç sûrede geçmektedir. Bu âyetleri iki müfessir benzer şekilde yorumlamıştır. Hanne, Zekeriyya, Yahya ve Meryem oğlu İsmâ’in kısısları gayb haberlerindedir. Aynı şekilde Nuh tufanı kıssası ve Hz.Yûsuf kıssasında kardeşlerinin Yûsuf’a ne yapacaklarını istişare ederken Hz. Peygamber’in onların yanında olmaması ve anlatılanların da gayb haberlerinden olması ve Hz. Peygamber’e ancak vahiy ile bildirilmesi konusunda şüphe yoktur. Bu âyetlerden anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber (s.a.s) geçmiş kavim ve peygamberlerden haberler vermektedir. Nitekim Peygamber’in ümmî olmasına rağmen en ufak bir hata ve yanlışlık yapmaksızın geçmiş kavimlerden haber vermesi, bunun bir mucize olduğunun ve O’nun peygamberliğinin delilidir.

5. Görmedikleri halde Rab’lerine saygı duyan, gıyâben/gönülden/içtenlikle tazim ve itaat eden manasında Kur’an-ı Kerim’de yedi yerde geçmektedir.

a) Mâide sûresinin 94. âyetinde “Ey iman edenler! Allah, görmedikleri halde kendisinden kork(up günahlardan sakın)anları ayırt etmek için (hac esnasında) ellerinizin ve mızraklarınızın yetişeceği bir av ile elbette sizi imtihan edecektir. Kim bundan sonra aşırı gider (emirlerin dışına çıkar)sa, onun için acıklı bir azap vardır.” Râzî’ye göre bu âyetin anlamı, “gayba iman etmiş olarak Allah’tan korkanlar, Rab’lerinden tam bir ihlâs ve gerçek anlamda korkanlar ya da hiç kimse görmediği halde Rab’inden korkan ve

iman edenlerle karşılaştıklarında 'iman ettik' diyen; dostları ile baş başa kaldıklarında da 'biz sizinle beraberiz' diyen münafıklar gibi durumu değiştirmeyen kimseler" anlamındadır.

Elmalılı da, "Sizin nimetler karşısında Allah'ın emirlerini ne kadar tanıdığınızı, azabından ne kadar korktuğunuzu ortaya koymak için Allah sizi imtihan eder. Allah Teâlâ, gıyâbında tanıyıp azabından korkanları başkalarından ayırıp onlara nice nimetler bahşedecek ve ilahi emanetlere ehil olacak kimselerin ehliyetini ortaya koyacaktır." şeklinde yorumlamaktadır.

c) Fâtır ve Yâsîn sûrelerindeki gayb kelimesini iki müfessir şöyle açıklarlar: Rab'lerinden gaybta/gıyâbında, huzuruna varmadan korkarlar ve bu korku saygıyı beraberinde getirir ve namazı da dosdoğru ve O'nun huzurunda O'na kavuşacakları bilinci ile kılmalarını sağlar. Rahman'dır diye rahmetine güvenip aldanmazlar, "Kullarıma haber ver ki: "Gerçekten ben, ancak ben, çok bağışlayan ve çok merhamet edenim. (Fakat) azabım ise, o çok acıklı bir azaptır." buyruğuna binaen emirleri yerine getirirler, sadece görünürde değil kimsenin bilmediği kalbinin içindekilerden haşyet duyarlar.

Allah Teâlâ, Peygamber'e hitaben, "Sen kalpleri Allah'a tazim hissi ile dolup taşan, zahirleri de ibadet ile süslenmiş olan kimselere fayda veren bir uyarıda bulunabilirsin." buyurarak anlam itibari ile Râzî, iman edenleri; kalpten Allah'a saygı duyan kimseler şeklinde yorumlar.

d) Kâf sûresindeki gayb kelimesi ile Râzî, "Onların korkularının ahiret olmadan bu dünyada iken işlerin gözün görebileceği bir biçimde ortaya çıkmasından önce 'rahmetinin zevki ve azabının dehşeti ile' korktukları belirtilir." Böylece dünyada iken O'nun emirlerini yerine getirir, nehiyelerinden kaçınırlar ve Allah'ı görmedikleri halde O'na ibadet ederler. Ahireti ve onunla ilgili hükümleri görmeden de, Rab'lerinden korkarlar ve Allah'a isyan etmekten sakınırlar.

e) Hadîd sûresi 25. âyet: "Andolsun ki biz resullerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti ayakta tutmaları için, onlarla beraber Kitab'ı ve mîzânı (adalet ve ölçüyü de) indirdik. Bir de kendisinde çetin bir kuvvet ve insanlara birçok faydalar bulunan demiri indirdik ki böylece Allah'ın kendisine ve Resûlü'ne gıyâben/görmediği halde kimin (bundan faydalanıp) yardım edeceğini belli etsin. Şüphesiz Allah çok kuvvetlidir, daima galiptir."

Râzî bu âyeti “Kendisine... kimlerin yardım edeceğini...” ifadesi ile “dinine kimin yardım edeceğini, peygamberlerine, onların gıyâbında, din düşmanları ile cihat ederek, kılıçlar, mızraklar vb. silahlar kullanmak sûretiyle kimin yardım edeceğini bilecektir.” anlamında yorumlar. Muhammed sûresi 7. âyet de, “Eğer Allah’a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit/sağlam tutar.” bu anlama yakındır.

Râzî’ye göre, “burada hakiki manada Allah’a yardım etmek kastedilmektedir. ‘Yardım, birbirine zıt olan iki taraftan birisinin, davasını gerçekleştirmek için çalışmasıdır.’ Şeytan, Allah’ın düşmanıdır; küfrü gerçekleştirmek ve iman ehline galip gelmek hususunda çaba sarf eder. Allah Teâlâ da, küfrün yok edilmesini, küfre mensup olanların helak edilmesini, cehaleti sebebiyle küfrü tercih edenlerin yok edilmesini ister. Allah bu davasını gerçekleştirmek için de mü’min kullarına yardım eder. Böylelikle Allah’ın muradını kendisi dışında hiç kimse gerçekleştiremez. Nitekim Allah Teâlâ, esas muradının gıyâben yapılan yardım olduğunu murat etmiştir ki bu da yardımın ihlaslı bir kalp ile meydana gelmesidir ve Allah Teâlâ kendisinin bütün işlere muktedir ve mâni olunamaz bir aziz olduğu gerçeğini bir daha vurgular.”

Elmalılı’ya göre de “Allah’a yardım etmekten maksat, kulların Allah’ın dinine yardım etmesi ve cüz’i iradesini onun için sarf etmesi şeklindedir. Ayrıca Allah Teâlâ, kendisine ve gönderdiği peygamberine gıyâben yani Hakk’ın huzuruna varmadan önce yahut da samimiyetle yardım edenleri bilir ve onları ortaya çıkarıp mükâfatlarını hem bu dünyada hem de ahirette vereceğini belirtmektedir.”

f) Mülk sûresindeki “Rablerinden gıyâben korkanlar” ifadesi ile Râzî, “dünyada şeytanla mücadele ve her türlü şüpheden uzak durmaya gayret ederek Rab’lerine saygı gözetenlerin kastedildiğini belirtmektedir. Bu âyetle iman edip, hiç kimsenin olmadığı mekânlarda ve herkesin kendisini görebileceği mekânlarda da bütün günahlardan korunan ve samimi şekilde sakınan kimseler kastedilir ve böyle davranmalarının sonucu olarak da mükâfatlandırılacakları” vurgulamaktadır.

6. “Levh-i Mahfuz” karşılığı olarak üç sûrede geçmektedir.

a) Meryem sûresinde, "O, gaybı mı biliyor, yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı?" İki müfessirde âyetin sebab-i nüzûlüne değinerek bu âyetin As b. Vâil hakkında nazil olduğunu belirtirler ve ayetteki gayb ifadesini şöyle yorumlarlar: "Habbâb b. el-Eret'in (r.a) ondan alacağı vardı ve borcu ondan istedi. O, "Hayır, Hz. Muhammed'i (s.a.s) inkâr etmedikçe vermem." dedi. Bunun üzerine ben, "Kesinlikle hayır! Ben Hz. Muhammed'i (s.a.s) ne sağlığında, ne ölürken, ne öldükten sonra dirildiğimde inkâr etmem." dedim. Buna karşı As b. Vâil: "Ben öldüğümde yeniden mi diriltileceğim?" dedi. Ben, "Evet" dedim. Bunun üzerine O, "Öldükten sonra yeniden diriltildiğimde bana gelirsin, orada benim malım ve çocuklarım olacak. İşte borcumu da o zaman veririm." dedi. Allah Teâlâ onun bu sözüne, "O gayba mı vâkıf oldu, yoksa Rahman katından bir ahid mi aldı?" diye cevap vermiştir. Manası şöyledir: O kâfir Allah'ın sahip olduğu gayb ilmine ulaştı da şan ve makamını böylesine mi yüceltti ya da onun kendisinde olduğunu iddia ettiği şeye ancak ya gaybı bilmekle yahut da gayb bilenden alınan bir sözle ulaşılabilmesi ki bu mümkün değildir."

b) Tûr sûresi ve Kalem sûrelerindeki "Yoksa 'gayb' (Levh-i Mahfuz), kendi yanlarında da onlar mı yazıyorlar?" ifadesini iki müfessir de benzer şekilde yorumlamaktadır. Buna göre, "Allah'a ait olan gayb ilmi onların yanında ya da Levh-i Mahfuz'u yazan kalem onların elinde mi ki, her şeyin kaderini, peygamberin ölümünü ve üzerinde ısrar ettikleri küfür ve şirkin mükâfat olduğunu yazıyorlar. Bu şekilde kitaba ve akla uygun olmayan, Allah'ın aleyhine istedikleri ve diledikleri gibi hükümler veriyor ve gayb âleminde olan ilahi hükmün kendilerine gelmeyeceğini zannediyorlar." Hâlbuki her türlü gaybın bilgisi Allah'a aittir.

7. Gaybet hali, yani bir yerde bulunmama, gizlilik, görünmeme anlamında iki sûrede geçmektedir:

a) Nisâ sûresinde, "İyi kadınlar hem (gönülden) itaatlidirler. Hem de Allah'ın, korunmasını emrettiği şeyleri gizlide de koruyanlardır." Yani eşleri bulunmadığı zaman bile nefislerini ve eşlerinin mallarını muhafaza edenlerdir. Âyette geçen gayb ile şehâdetin zıttı olarak o kadınların eşleri yanında yok iken de kendilerini koruyup sakladıkları anlamı çıkmaktadır.

Yani eşlerinin gıyâbında can, mal, namus, onur, aile sırları gibi korunması gereken hususları muhafaza ederler.

b) Yûsuf sûresinde geçen gayb kelimesinin anlamını Râzî: “Yûsuf’un (a.s) hükümdar Aziz’in yokluğunda kendisine hainlik etmediği, arkasından kendisine ihanet etmediği ayrıca Allah’ın hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağı ve mutlaka ortaya çıkaracağı” şeklinde ifade etmektedir.

8. “Gayâbeti’l-cübb” : Yûsuf sûresinde iki defa geçmektedir. Anlam olarak kuyunun en karanlık ve hiç kimsenin göremeyeceği bir yerine atılmasına işaret eder. Ayrıca Yûsuf (a.s) kuyunun dibine atılınca, “Ey, gâib olmayan, herşeyden haberi olan! Ey, uzak olmayan, yakın olan! Ey, galebe edilemeyen, hep galib olan Allah’ım! Benim şu halimi genişlet ve bana bir çıkış yolu göster!” diye yalvardığı rivâyet edilir.

2.2. Mana Olarak Gayb

Kur’an-ı Kerim’de gayb kelimesinin aynı veya benzer manalarda kullanıldığı ifadeleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Gaybı bilme:

a) “De ki: “Ben size, ‘Allah’ın hazineleri yanımdadır.’ demiyorum, ben gaybı da bilmem.” şeklinde iki sûrede geçmektedir. Bu âyetler hakkında iki müfessir benzer yorumlar getirmişlerdir. En’am sûresinde kâfirler, Hz. Peygamber’den (s.a.s) eğer Allah’ın peygamberi ise, faydalı olan şeyleri elde edip zararlı olan şeyleri yok etmek için meydana gelecek fayda ve zararı şimdiden onlara haber vermesini istemişlerdir. Allah Teâlâ, “Ben gayb bilmem. O halde benden böyle bir şeyi nasıl istersiniz de!” buyurmuştur. Hz. Peygamber’in (s.a.s) bu sözünde, onların kendisinden istemiş olduğu bu mucizeleri meydana getirme hususunda aciz olduğu ve bu isteklerinin ancak Allah’ın kudreti ile olabileceğidir. Yine bu sözü ile kendisinin Allah’ın seçtiği bir peygamber olduğu ve peygamberlikten başka bir iddiasının olmadığı ve sihîbazlık, kehanet göstermediğini ortaya koymaktadır.

Hûd sûresinde de “Hz. Nûh (a.s) Peygamberlik görevini tebliğ ederken hiç kimseden karşılık olarak bir ücret talep etmediğini, mal almak veya vermek gibi bir gayesinin olmadığını ve gaybı bilmediğini belirtir. Ayrıca bu gayb bilgisi ile istediği her şeye ulaşmak gibi bir gayesinin olmadığını yalnızca

Allah'ın kendisine bildirdiğine tâbi olduğunu ifade eder. Hatta inanmayanlar kendisine tâbi olanları münâfıklıkla itham ettiklerinde, Nûh (a.s.), 'Ben gayb bilmem ki onların içlerinin durumunu nerden bileyim!' diye karşılık vermiştir."

b) En'âm sûresi 59. âyet: "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." İki müfessir bu âyetteki "mefatihü'l-gayb"tan (gaybın anahtarları/hazinelere) maksadın "henüz vücuda gelmemiş bizim ilmimiz ulaşmamış nice gayb hazinelere vardır ki bunları Allah bilir. Allah Teâlâ bütün gaybları bildiği gibi hâlihazırda olan varlıkları tüm teferruatı ile bilir. Âyette bir incelik söz konusudur. Allah Teâlâ mücerret (soyut) olanı müşahhas kılmak sûretiyle mananın iyi anlaşılmasını istemektedir. Şöyle ki, Allah Teâlâ önce, "Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilmez." buyurmuş, sonra da müşahede âlemindeki karşılıklarını -kara ve deniz olayları, tane ve yaprağın düşüşü- te'kid etmiştir. "Mefatihü'l-gayb"tan maksadın, görünen-görünmeyen, düşünülen-hissedilen, büyük-küçük, bütün-kısımlar, hareket-durgunluk, hayat-ölüm ve olmuş-olacak, gizli-aşikâr hepsini kapsadığını ifade etmektedirler."

c) Âli İmrân sûresi 179. âyette geçen "Allah size gaybı bildirecek değildir." buyruğu ile Allah Teâlâ, mü'min-münafık, cennetlik-cehennemlik şeklinde hiç kimsenin böyle bir ayrımı yapamayacağını belirtmektedir. Münafıkların kalbini ancak kendisinin bildiğini ve istisna olarak dilediği elçisini seçip gaybtan bildireceğini belirtmektedir.

d) A'râf sûresi 7. âyet: "Biz gâib (olup bitenlerden) uzak değildik." âyeti Allah Teâlâ'nın zaman ve mekândan münezze olup her yerde hazır ve nâzır olduğu için elçilerin ve tüm mahlûkatın gizli ve açık olarak bütün yapıp ettiklerini görüp bildiği ve kıyamet gününde de tüm ayrıntıları ile ortaya döküleceği manasına gelmektedir.

e) Yûnus sûresi 10. âyette, "O'na, Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?" dediler. De ki: "Gayb ancak Allah'a mahsustur." buyruğunu Elmalılı şöyle yorumlar: "Müşrikler, Hz. Peygamber'e (s.a.s) indirilen ve kendilerine

apaçık bildirilen Kur'an âyetlerini inkâr etme hususunda şüphelerini ileri sürerek Allah Teâlâ'nın birliği ve rabliğine, O'nun peygamberinin hak ve gerçek peygamber olduğuna delil indirilmemiş gibi Kur'an'dan başka mucizeler de isterler. Bu talep karşısında Allah Hz. Peygamber'e, "Gayb ancak Allah mahsustur, bekleyin. Muhakkak ki ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim." demesini emretmiştir. Yani talep ettiğiniz başka başka âyet ve mucizeler gaybtır ve gerçekleştirmek Allah'a mahsus bir iştir, Allah'ın kararıdır. Bu sebeple mevcut olan âyet ve mucizelerden başka âyet ve mucize gönderip göndermeyeceğini yalnızca Allah bilir. Allah bildirmediği de kimse bilemez." Ayrıca Râzî; "Kur'an'ın apaçık ve kesin bir mucize olduğu hususu sabit olunca, Kur'an'dan başka bir mucize talep etme, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ve risaletini ortaya koyma hususunda, ihtiyaç duyulmayan gelişigüzel teklifler cinsinden olacağını belirtir ki böyle bir şey, Allah'ın dilemesine bağlıdır. O isterse onu izhar eder, isterse etmez. Bu gaybla ilgili meselelerdendir ve Allah Teâlâ'nın gerçekleştirip gerçekleştirmemesi kendi kudretindedir. Ve yine talep edilen başka âyet ve mucizeler ile değişmeyen şey Hz. Peygamber'in (s.a.s) nübüvvetidir ve müşriklerin taleplerini ortaya koyma hususunda açık ve net bir cevaptır."

f) Yûsuf sûresi 81. âyet: "Babanıza dönün ve deyin ki: 'Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz de ancak bilip gördüğümüze şahitlik ediyoruz. (Kaybolan tasın, onun yükünden çıktığını gördük, hakikati bilmiyoruz.) Biz gaybın bekçileri değiliz.'" Râzî buradaki "şahitlik/şehâdet kavramının bilmekten başka bir şey olduğunu ve bu âyete delalet ettiğini vurgulamaktadır. Yani kişinin şehâdet edeceğini söylemesi ile şahitlik etmesi birbirinden ayrı şeydir. Râzî, şehâdet kelimesini Âl-i İmran 18. âyetinde, "açıklayıp orta koymak ve ilme dayalı olarak haber vermek" anlamında izah etmektedir. Ayrıca bu hususu açıklarken Hz. Peygamber'in (s.a.s) rivâyetine yer verir: "Bir şeyi güneşi bildiğin gibi bilersen şahitlik et! Aksi takdirde yapma!" buyurmuştur."

Buradaki gayb kelimesini de Râzî rivâyetleri esas alarak açıklamaktadır: "Bünyamin hırsızlık yaptı ve hükümdarın kaybolan su kabı onun yükü arasından bulup çıkarıldı. Kardeşleri: 'Biz bildiğimiz şeyden başkasına şahitlik etmeyiz ve gerçekten durum bize malum değildir. Nitekim gaybı ancak Allah bilir.' şeklinde cevap vermişlerdir.

Râzî bir başka yorum olarak, kardeşlerinin Bünyamin'in hırsızlık yapacağını bilemeyeceklerini şâyet bunu bilmiş olsalardı onu hükümdara götürmez ve geri getirme hususunda da Allah adına babalarına söz vermeyeceklerini" belirtmektedir.

Burada âyetin daha iyi anlaşılması için Albayrak'ın açıklamasına yer vermek uygun olacaktır. Şöyle ki, "bu olayda kardeşler için görünen kısım kardeşlerinin hırsızlık yapmış olmasıdır. Oysaki olayın bilinmeyen, görünmeyen kısmı vardır ki o Hz. Yûsuf'un (a.s) planıdır. Burada dikkat çeken şey, şehâdet ile bilgi arasında ilişki olduğu hususudur ki insanların olayların görünen bilinen kısmına vakıf olabildikleri, gayb kısmını bilemeyecekleri meselesidir."

g) Neml sûresi 65. âyet: "De ki: "Allah'tan başka göklerde ve yerde olanlardan hiç kimse gaybı bilemez." Râzî göre bu âyet şuna delâlet etmektedir: "Allah Teâlâ gökler ve yerdekilerden kendisini istisna etmektedir. Yani Allah Teâlâ'ya bir mekân izafe edenler O'nun göklerde olduğunu iddia etmişler; O'na bir mekân izafe etmeyenler ise, O'nu bütün mekânlardan tenzih etmişlerdir. Böylece Allah'ın göklerde ve yerde olmadığı sonucuna götürür. Müfessir'Allah Teâlâ, göklerde ve yerde olanlardandır.' şeklinde yorumlamakta ve istisnanın nedenini açıklamaktadır. Allah Teâlâ'nın göklerde ve yerde olması mecazdır, göklerde ve yerde bulunanların orada bulunmaları ise hakikattir. Yani göklerde ve yerde olanların orada olmaları kendisi mekânlarda bulunduğu halde, orada bulunmaları hakikat olduğu gibi, mecaz da olur ki, mecazî oluşu da, onların o yerleri bilmeleri demektir. Kısacası Allah Teâlâ'nın göklerde ve yerde olmayışını mecazî manaya hamlettiğimizde hem Allah Teâlâ hem de kullar bu ifadenin kapsamına girmiş olarak istisna yerinde yapılmış olur." Âyetin devamında "gaybı bilmenin sadece Allah'a mahsus olduğu, kulların ise, buna dair hiçbir şey bilemedikleri, onların öldükten sonra dirilmelerinin de gayb olduğu fakat insanların bunun farkında olmadıkları belirtilmektedir. Müşriklerin öldükten sonra dirilmenin vaktini ve kıyameti bilmedikleri hatta onların şek ve şüphe içinde şuarsuzca hareket etmelerine cevap olarak Allah Teâlâ 'ahiret konusunda apaçık deliller mevcutken, bu deliller karşısında şüpheye düşerken ve o delillerden habersizken siz nasıl daha kapalı daha gizli olan gayb bileceksiniz?' demek istemiştir."

h) Necm sûresi 33-35. âyetler: “Gördün mü (imandan) yüz çevireni, (malından) azıcık verip sonra cimri kesileni? Yoksa gaybın ilmi onun yanında da, (her şeyin sırlarını) kendisi mi görüyor?” Bu âyette geçen gayb kavramını daha iyi anlaşılabilmesi için iki müfessir de bu âyetin sebab-i nüzûlüne değinmektedir: “Velîd bin el-Muğîre hakkında nazil olduğu rivâyet edilir. Rasulullah’ın (s.a.s) yanına oturmuş, O’nun okuduğu âyetleri ve öğütlerini dinlemiş, bu sözler kendisine iyice tesir etmiş ve İslam’a yaklaşmıştı. Sonra ona birisi, ‘Atalarının dinini bırakma, korkma, ben sana bir şeyler veririm ve senin günahlarını da ben yüklenirim.’ demiş ve ona teklif ettiği malı vermişti. Bunun üzerine Velid bin Muğîre de, Rasulullah’ın (s.a.s) sözlerini dinlemekten yüz çevirmişti. Devamında o adam, Muğîre’ye bir miktar verdikten sonra gerisini sert kaya gibi kendi elinde tuttu yani cimrilik etti, malı vermedi.”

Râzî âyeti ayrıntılı olarak şöyle yorumlamaktadır: “O kimse şimdiden ahireti görüyor da günahının başkası tarafından yüklenivereceğini ve işlerini düzene koymak için gerekli olan şeyleri bağış vermesi ile yeterli olacağını mı zannediyor?” demektir. Allah Teâlâ’nın, “Gaybın ilmi onun yanında mı?” âyeti ile, “Onların ilimden ulaşabildikleri (son nokta) işte bu (dünya hayatını elde etmek) dur” âyetinin mukabilinde olup, bununla “O, gayb ve ahiretle ilgili şeyleri bilemedi.” demektir.

Bu âyet, yüz çeviren kimsenin cahil ve bilgiye muhtaç birisi olduğu, hakka yönelmeye ve gayb bilgisine muhtaç olduğu halde, bundan yüz çevirişinin çirkinliğini ve saçmalığını anlatmaktadır. Buradaki gayb, ‘mahlûkata gözükmeyen şeylerin bilgisi’ anlamındadır. O halde âyetteki, "O görüyor." ifadesi, yüz çevrilebilecek vakti anlatan, tamamlayıcı bir ifadedir. Bu vakit de, gaybın görülüp, anlatılmasının gerçekleştiği vakittir ki bu vakitte artık iman etmek fayda vermez ve bu noktada gördüğü şeyler hususunda hiç kimseye tâbi olmasının gerekliliği diye bir şey kalmaz. “Gördüğü için gaybı mı bildi?” ifadesi ile böyle bir kimsenin bilgisi nazari bir ilim değil, görmeye dayanan bir ilim olmuş olur. Sanki bu sebeple isyan etmiş ve yüz çevirmiş olur. Âyetteki “ki o görür.” ifadesinin, “birisinin bir başkasının günahını yüklediği” manası olması muhtemel olup, buna göre Allah Teâlâ, “Yoksa o, günahlarının başkası tarafından yüklenildiğini mi gördü? O, günahlarının üstlenemeyeceğini duymadı mı? O halde bu demektir ki o günahlarının

üstlenileceğini biliyor üstlenilemeyeceğinden haberi yok." demek istenmektedir."

2. Kader ve Kader Havadisleri:

A'râf sûresi 188. âyet: "Eğer gaybı bilseydim kendim için çok iyilik yapardım ve bana kötülük isabet etmezdi." Râzî, "âyetin sebab-i nüzûlüne değinerek "Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'den (s.a.s) gaybtan haber vermesini ve kendilerine mal-mülk ve saltanat kazandırmasını istemeleri üzerine gücünün sınırlı olduğunu ve bilgisinin azlığını bildirerek, her şeyi sonsuz kudret ve ilmi ile kuşatanın ancak Allah'a ait olduğunu ve kulun böylesi bir ilmi ve kudreti bulunamayacağını beyan etmektedir."

Elmalılı'nın yorumu ise, "Hz. Peygamberin uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderilen bir kul olduğunu beyan eder. Eğer gaybı bilse idi O'nun durumu şimdiki gibi kul-beşer olmazdı. Aksine Rab olması lazım gelirdi ki bu da muhaldir. Ayrıca gaybı bilmek Rab olmayı gerektirmez. Gaybı bilmek vacip ve mümkün olan kısımlarıyla tümünü bilmeyi ve yapabilmeyi gerektirir ki bunu vacibü'l-vucud olan Allah bilir. Peygamber ise kendine bildirildiği kadarını bilebilir."

3. Zann:

Kehf sûresi 22. âyet: "(Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; "Beş kişidir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. "Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir" diyecekler. De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme!" Bu âyeti iki müfessir de benzer şekilde yorumlayarak, "Ashab-ı Kehf'in sayısı konusunda bunlar 'gayba taş atmaktır.' Yani gayb hakkında tahmin yürütmek, rastgele konuşmak ve delilsiz zanna dayanan sözler söylemek manasındadır."

4. Süleyman'ın (a.s) ölümü

Sebe' sûresi 14.âyet: "Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı

eziyete katlanıp durmazlardı.” Râzî şöyle yorumlar: “Süleyman’ın (a.s) ibadet ederken üzerine yaslanacağı bir asası bulunuyordu ve vaktin birinde ibadette bulunuyorken, ölüverdi. Cin orduları onu ibadette sandı. Süleyman (a.s) bu hal üzere günlerce hatta aylarca kaldı. Sonra Allah Teâlâ durumu cinlere göstermek için, bir ağaç kurdunun onun âsâsını yemesini takdir buyurdu. Böylece o yere düştü ve öldüğü anlaşıldı. Âyette cinlerin gaybı bilmedikleri şâyet gaybı bilmiş olsalardı, Süleyman’ın (a.s) öldüğünü fark etmeleri gerekirdi.” Böylece Süleyman’ın (a.s) ölüm olayı ile Allah Teâlâ, insanlara cinlerin gaybı bilmediğini haber vermektedir.

5. Kıyamet / Azaba Duçar Olma Vakti

a) Cin sûresi 26. âyette geçen “Allah, bütün gaybı bilendir.” ifadesindeki gaybtan maksat Râzî’ye göre ‘kıyamet vaktidir.’ Nitekim bir önceki âyet bu durumu izah etmektedir. “De ki: Tehdit edildiğiniz azabın yakın mı olduğunu, yoksa Rabbim onun için uzun bir müddet mi belirlediğini bilemiyorum.” Yani peygamber kıyametin ne zaman kopacağını bilemeyeceğini beyan etmiştir. Allah Teâlâ da, “Kıyametin kopmasının vaktini, kendisinin hiç kimseye bildirmediği gaybî bilgilerden” olduğunu buyurur.

b) İnfîtâr sûresi 13-16.âyetler: “İyiler, mutlaka Naim cennetinde, âsî olanlar da, elbette alevli ateş içindedirler. Hesap günü oraya gireceklerdir. Artık onlar, oradan ayrılıp uzaklaşacak da değillerdir.” Râzî bu âyet ile, “Onlar ateşten çıkmak isterler, fakat oradan çıkamayacaklardır..” âyetin benzer olduğunu ifade eder. Ayrıca “cehennemde bir ölüm veya oradan bir çıkış, kurtuluş, ayrılış, gayb oluş bulunmadığını, cehennemde ebedî olarak, sonsuza dek kalınacağını” belirtir.

Elmalılı âyeti şöyle yorumlar: “Din günü/hesap gününde Allah Teâlâ iyiler ile kötülerini ayırt edecek; iyi, erdemli, özünde ve sözünde doğru iyi kişileri cennete; Rabb’ine karşı isyankâr, inkârcı, suçlu ve kötülerini cehenneme gönderecektir ve cehennemden gaib olmayacaklardır yani orada sonsuza kadar daim kalacaklardır.”

6. Vahiy:

Tekvîr sûresi 24. âyet: “O (peygamber), ‘gayb’ konusunda (vahyedilen şeyler ve bilgiler hususunda) suçlu ve suçlanacak durumda da değildir, (gerekeni, emredildiği şekilde ve ölçüde yerine getirir, şahsî tasarrufta bulunma yoluna gitmez, çünkü her hususta emindir.)” Buradaki gayb ile Râzî, “Kur’an ve Kur’an’daki kıssa ve gaybî bilgilerin kastedildiğini, Elmalılı ise vahiy ve gayb ile ilgili diğer işler olduğunu kasteder. Ayrıca iki müfessir kıraat farklılıklarını belirterek iki mana ile tefsir etmişlerdir. Buna göre birincisi, “zanîn”, “müttehem (töhmetsiz) olan” demektir. Mana, “Hz. Muhammed (s.a.s) Kur’an konusunda müttehem değildir. Aksine O, Allah adına söylediği her sözde emin ve güvenilir bir kişidir.” şeklindedir. İkincisi bu kelimeyi “dat” ile “danîn” şeklinde okuyanlara göre, bu kelime “cimri, kıskanan, vermeyen” manasına gelmektedir. Buna göre âyet, “O, Allah’ın kendisine vahyettiği şeyler hususunda cimri değildi, hiçbir şeyi gizlemedi.” manasına gelmektedir. Yani O sizin görebildiğiniz şeyler hususunda cimri olmadığı gibi gayb hususunda da cimrilik etmez. Ayrıca peygamber almış olduğu vahyi duyurmada ve sizlerin gözlem ve ilminizin dışında kalan bilmediğiniz şeyleri haber vermede cimrilik etmez. Peygamber gaybı, kâhinlerin kendilerine sakladıkları gibi ya da gaybı bildiğini söyleyen kimseler gibi kendine saklamaz, kıskançlık yapmaz. Hatta peygamber bu açıklamalarından dolayı herhangi bir ücret talep etmeksizin gaybî bilgiler haber vermekten kaçınmaz.”

7. “Mugayyebât-I Hamse”:

Lokman sûresinin 34. âyeti: “Kıyametin ilmi muhakkak ki Allah katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne yapacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah her şeyi bilir her şeyden haberdardır.”

Abdullah b. Dinar, Ebu Hureyre ve Abdullah b. Ömer’in rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

“Gaybın anahtarı beştir ki onları sadece Allah bilir. Rahimlerin ne artırıp ne eksilttiğini Allah’tan başkası bilemez. Hiç kimse yarın ne olacağını bilemez. Hiç bir nefis yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç bir nefis nerede öleceğini bilemez. Hiç kimse yağmurun ne zaman yağacağını bilemez. Allah’tan başka hiçbir kimse kıyametin ne zaman olacağını bilemez.”

“Mugayyebât-ı hamse” olarak belirtilen hadis Lokman suresindeki ayetin sebab-i nüzulünü incelediğimizde gaybla ilişkilidir. Ancak âyette gayb kelimesinin hiç geçmemesi dikkat çekicidir. Âyetin muhtevasında gayba ilişkin ifadeler yer almaktadır. “Kıyametin saatini ancak Allah bilir..” gibi Kur’an-ı Kerim’in bir çok yerinde buna benzer âyetler vardır. Böyle âyetleri dikkate alır isek gayb ile ilgili âyet sayısı altmış değil daha fazla olması icab eder ki biz burada gayb kelimesi ve türevlerini dikkate alarak iki müfessirin görüşlerine yer vermeye çalıştık. Bu sebepten bu âyeti ayrı bir konu olarak tezimizde geniş çaplı olarak ele almış bulunmaktayız.

Sonuç

Bu çalışmada Kur’an-ı Kerim’de altmış yerde geçen gayb kelimesi ve türevlerini incelerken gayb ile ilgili âyetlerin tamamına değinmek yerine bir gruplandırma yöntemi izlenmiştir. Öncelikle terkip olarak en çok kullanıma, daha sonrasında mana olarak aynı anlamı ifade eden âyetlere yer verilmiş ve âyetler sıralanırken de sûre sıralamasına riâyet edilmiştir. Çalışmamızda, her iki müfessirin ilgili gayb âyetlerini nasıl yorumlandıklarına dair bir araştırmada bulunulmuştur.

Tefsirleri incelendiğinde gerek Râzi gerekse Yazır’ın gayb kelimesine ilişkin derin ve nitelikli açıklama ve yorumlar yaptıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda müfessirler, gayb terimiyle oluşturulan bazı terkiplerin daha ziyade Allah’ın kudreti, rahmeti ve âlim sıfatını vurguladığını dile getirmektedir. Bu iki müfessirin âyetlerden edindiği sonuca göre gaybın sadece Allah’a ait olduğu ve onunla ilgili bilgiye de münferiden yegâne Allah’ın hâkim ve sahip olduğu neticesine vardığı görülmektedir. Yine Allah’ın, kendisine ait olan gayb bilgisine hiç kimseyi ortak etmediği, ancak dilediği elçiye dilediği kadarıyla gaybı bildirebileceği dile getirilmektedir. Bu bağlamda müfessirler, elçilerin gayb bilgisine muttali olmalarının, ancak vahiyle gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Yine de kendisine Allah’ın gayb bilgisinden bahşettiği herhangi bir elçinin, Allah’ın açıklanmasına izin vermediği bir şeyi sınırını aşarak bildiremeyeceği de vurgulanmaktadır.

Bunun yanı sıra iki müfessirin bazı gayb âyetlerinin tefsirinde sebab-i nüzûle, kıraat farklılığına, kelime tahliline ve âyetler arasındaki irtibata değindiği de tespit edilmiştir.

İki müfessir arasında gayble ilgili âyetlerin ve onunla ilgili terkiplerin tefsirinde bazı farklılar da görülmektedir. Bu bağlamda Elmalılı'nın bazı âyetlerde hiçbir yorum yapmadığı, buna karşın Râzî'nin benzer âyetlerden örnekler verdiği ve ilgili ayetin başka âyetlerle münasebetlerini kurduğu anlaşılmaktadır. Râzî'nin, âyetin kıraat yönüne değindiği, âyetlerin açıklamasında rivâyet ve dirâyet metodundan yararlandığı tespit edilmiştir. Elmalılı'nın da rivâyet hem dirâyet metodunu kullandığı hatta tefsirinde Taberî, Zemaşerî, Râgıb el-İsfahânî, Fahreddin Râzî gibi müfessirlerin eserlerinden geniş ölçüde faydalandığı görülmektedir. Ancak bazı âyetlere hiçbir yorum getirmeyip sadece meali ile yetindiği fark edilmektedir.

Bununla beraber Râzî Elmalılı'dan farklı olarak, gayb kökünden gelen kelimelerin Kur'an'daki kullanımlarındaki tertibe dikkat çekmiş ve Kur'an'ın inceliklerini vurgulamıştır. Bazı yerlerde Elmalılı'nın yorum yaptığı yerde Râzî'nin açıklama yapmadığı da görülmektedir.

Çalışmada bu iki müfessirin, genel hatlarıyla gayb âyetlerine bakış açıları ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Sonuç, gayb ile alakalı âyetlerin ekserisinde iki müfessirin, birbirine benzer görüşlere sahip oldukları verilen örnekler ve yapılan açıklamalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Allah'ın bildirdiğinin doğru anlaşılması ve bu anlamanın anlamlandırılması için yapılan her bir çalışmanın düşünce dünyamıza yeni bir ufuk olacağı düşünülerek bu çalışma yapılmıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Çalışmanın özgünlüğüne dikkat edilmiş yararlanılan kaynaklar dipnot ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz zikredilmiştir.

Kaynakça

Abdulbâki, Muhammed Fuad. el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim. Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1988.

Albayrak, Halis. Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi. İstanbul: Şule Yay. 1996.

Başoğlu, Tuncay (ed.). Temel İslam Ansiklopedisi. 8 cilt. İstanbul: İSAM, 2020.

- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi‘u’s-Sahîh Muhtasarı. (trc.) Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Yay. 1988.
- Çelebi, İlyas. İslam İnancında Gayb Âlemi. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Feyizli, Hasan Tahsin. Feyzü'l-Furkan: Kur'an- Kerim Ve Açıklamalı Meâli, İstanbul: Server İletişim, 2007.
- İbn Cevzi, Ebu'l-Ferec. Nüzhetü'l-Ayuni'n-Nevazır. Beyrut:Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421 /2000.
- el-İsfehanî, Rağıb. Müfredât / Kur'an Kavramları Sözlüğü. terc. Abdalbaki Güneş/Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yay. 3. Baskı, 2012.
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri. çev. Hayrettin Karaman / Mustafa Çağrıncı / İbrahim Kâfi Dönmez vd. 5 cilt. Ankara: DİB Yay. 2012.
- Râzî, Fahreddin. Tefsir-İ Kebîr / Mefâtihu'l-Gayb. (trc.) Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci / Sadık Kılıç / Sadık Doğru, 23 cilt, İstanbul: Huzur Yay. 2002.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed B. Cerir. Camiul Beyan An Te'vil'il-Kur'an / Taberî Tefsiri. (çev.) Kerim Aytekin / Hasan Karakaya, 9 cilt, İstanbul: Hisar Yay. 1996.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. 10 cilt. Ankara: Akçağ Yay. 1992.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd B. Ömer B. Muhammed El-Hârizmî. El-Keşşâf an Haka'iki Gavâmizi't-Tenzil Ve Uyûni'l-Ekavil Fî Vücûhi't-Te'vil. (çev.) Ahmet Alim vd. 6 Cilt, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. 1.Baskı, 2016.